

UOT 94 “19/...”
UOT 94 (479.25)

**ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN, DAĞLIQ QARABAĞ
MÜNAQIŞƏSİNİN KƏSKİNLƏŞMƏSİNDƏ
ERMƏNİ LOBBİSİNİN ROLU**

T.İ.QASIMOVA
Bakı Dövlət Universiteti
turkan.ilqar1990@mail.ru

Dünyanın ən zəngin tarixi, mədəni və etnoqrafik sahəsi olan Qafqaz həmişə dünya ictimaiyyətinin maraq dairəsində olmuşdur. Bölgədə yaşayan xalqlar hər biri özünün fərqli mədəniyyətinə və tarixi irsinə malikdir. Məlum olduğu kimi, Qafqaz üçün global problem olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində açıq qarşılıqlılaşma başlamazdan hələ çox əvvəl milli azlıq olan ermənilər xaricdə lobbifəaliyyətlərinin təbliği üçün gərgin səylər göstərmiş, bu amal uğrunda istənilən işi görüblər. Dağlıq Qarabağ Respublikasının beynəlxalq hüquqi cəhətdən tanınması erməni lobbisinin əsas məqsədlərindən biridir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Qarabağ, erməni lobbisi, erməni diasporu, ABŞ

Qafqaz regionunda qaynar münaqişə ocaqlarından biri və ən acınacaqlısı Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. Sözügedən münaqişənin tarixi kökləri ətraflı düşünülmüş, prizmanın görünən tərəfində bir regionun iki dövləti arasında uzun illərdir ərazi bölüşdürülməzliyi adı altında gedən mübarizə kimi göstərilməkdə olan bir “münaqişədir”. Lakin tarixini araşdırdıqda məlum olur ki, bu münaqişənin əsl səbəbi strateji və coğrafi mühit baxımından son dərəcə əlverişli bölgə olan Qafqaz heç də təsadüfi seçilməyib. Belə ki, istər siyasi mənada, istərsə də iqtisadi baxımından ümumi maraqların toqquşduğu bir coğrafi arealdır. Məhz bu səbəbdən bu ərazi süni şəkildə yaradılmış münaqişə ocaqları ilə zəngindir ki, bu da öz növbəsində Qafqaz birliyi ideologiyasının reallaşmamasına geniş vüsət yaradır.

Tədqiqatın aktuallığı ondan ibarətdir ki, münaqişələr günümüzədək həlli dondurulmuş şəkildə cərəyan edir, çünki sözügedən proseslərə maraqlı olan tərəflər vəziyyətin gərginləşməsi üçün əllərindən gələnləri əsirgəmir. Bütün dünyada fəaliyyət göstərən erməni lobbisinin əsas məqsədi Ermənistanın və Dağlıq Qarabağ separatçılarının maraqlarını qorumaqdan ibarətdir. Bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən lobbist təşkilatların əsas hədəfi, sözsüz ki, Azərbaycandır.

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü başlayan kimi erməni lobbisi də

fəaliyyətini genişləndirdi. Belə ki, 1820-ci ildə Osmanlı imperiyasına gələn missionerlər özlərinin əsas fəaliyyət icması kimi erməni icmasını seçirlər. Çünki XVIII əsrin ikinci yarısında Rusiya və bir sıra Qərbi Avropa dövlətlərinin Osmanlı imperiyasına qarşı birgə mübarizə aparmaq cəhdi «Şərqi məsələsi»nin yaranmasına səbəb oldu. «Şərqi məsələsi»nin əsasını Osmanlı dövlətini parçalamaq və onun ərazilərini bölüşdürmək planı təşkil edirdi. «Erməni məsələsi» – «Şərqi məsələsi» adlandırılan məsələnin bir hissəsidir və ona iki nöqtəyindən baxılmalıdır. Zəhəri mahiyyət: böyük dövlətlər Osmanlı imperiyasını daha asanlıqla istismar etməkdən ötrü onun mərkəzdənqaçma qüvvələrini gücləndirməyə, bu yolla ölkəni zəiflətməyə çalışırdılar. Daxili mahiyyət: öz burjuaziyasının rəhbərliyi altında ermənilər milli müqəddəratın müstəqil təyin edilməsi uğrunda, elə siyasi-iqtisadi amillər əldə olunması uğrunda mübarizə aparırdılar ki, bu amillərin təsiri altında burjuaziya sərbəst inkişaf edə bilsin. Erməni məsələsinin zəmini hələ XVIII əsrdə, Konstantinopolun maliyyə aristokratiyası erməni millətində rəhbərlik etməyə başlayanda yaranmışdı. Kiçik Asiya Osmanlı imperiyasının hər yerinə səpələnmiş erməni milli azlığı öz arasından çox erkən ticarət burjuaziyası yetişdirmişdi. Həmin burjuaziya Osmanlı imperiyasının iqtisadi həyatında böyük rol oynayırdı - hökumətə, əyalət valilərinə borc pul verərək mülkiyyət sahibi olurdu və s.[5]

Erməni burjuaziyasının inkişafında onun əsasən Suriyada və Livanda, eləcə də Amerikada yaşayan erməni tacirləri ilə əlaqəsi və xarici kapitalın axını da məlum rol oynamışdı. 1930-cu ildə ABŞ-la Osmanlı imperiyası arasında ilk ticarət müqaviləsi bağlanır, ticari əməliyyatlar zamanı amerikalılar erməniləri vasitəçilər kimi cəlb edirdilər.

1890–1900-cü illər arasında 12 minə yaxın erməni ABŞ-a köçür, bu dövrdən sonra ABŞ-da erməni partiyaları fəaliyyətlərini aktivləşdirir. İlk vaxtlar erməni diasporu erməni siyasi partiyalarının ətrafında formalaşmışdı, onlar isə öz növbəsində ictimai və dini təşkilatların yaradılmasında mühüm rol oynayırdılar. İndi ABŞ-da hər hansı isə partiyanın, təşkilatın və ya assosiasyanın üzvü olmayan erməni çox nadir tapılar. XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində aparıcı erməni siyasi partiyaları formalaşır: 1) 1887-ci ildə "Hnçak" partiyası; 2) 1890-cı ildə "Erməni inqilabi federasiyası" Daşnaksütun; 4) 1921-ci ildə Erməni liberal demokrat partiyası "Ramkavar" (Misir). Erməni tərəqqi liqası (ABŞ).

Erməni lobbisi öz siyasi məqsədlərini və siyasətini ABŞ, Argentina, Efiopiya, Uruqvay, Livan, İran, Rusiya, Suriya, Fransa, Belçika, İspaniya, Portuqaliya, Rumıniya, Bolqarıstan, Yunanıstan, Kipr kimi ölkələrdə həyata keçirir. Təkcə ABŞ-da erməni icması 23 qəzet və jurnala, nəşriyyat evlərinə, radio və televiziya vasitələrinə malikdir.

Erməni lobbisinin əsas məqsədləri aşağıdakılardır: 1. Qondarma erməni soyqırımını tanımaq. 2. Qondarma Dağlıq Qarabağ respublikasının tanınması və ona yardım göstərilməsi. 3. Ermənistan və Dağlıq Qarabağ separatçılarına dəstək əldə etmək. 4. 907-ci düzəlişin qüvvədə saxlanması. 5. Ermənistanı ABŞ tərəfindən yardım göstərilməsi. 6. Türkiyəyə müasir silah satışının qarşı-

sının alınması. 7. Bakı-Tiblisi-Ceyhan layihəsinə qarşı mübarizə. 8. Erməni diasporunun siyasi proseslərdə iştirakını təmin etmək. 9. ABŞ Ermənistan əlaqələrinin gücləndirilməsi. 10. Erməni diasporunun maraqlarına uyğun olaraq ABŞ-ın xarici siyasətinə təsir etmək.

Erməni siyasi partiyaları arasında ən fəal fəaliyyəti ilə seçilən "Daşnaksütun" özünün ilk lobbist qrupu kimi "Ermənistan müstəqilliyinə dəstək üzrə Amerikan komitəsi"ni (American Committee for the Independence of Armenia — ACIA) hesab edir, bu komitə 1918-ci ildə yaradılmışdır. 1972-ci ildə isə diasporun Daşnaksütuna qarşı çıxan nüfuzlu üzvləri "Amerikanın erməni assambleyası"nı (Armenian Assembly of America — AAA) təsis edirlər. Bu məqsədlə diasporun imkanlı nümayəndələrinin maliyyəsi də cəlb edilir. Hazırda "Amerika erməniləri milli komitəsi" və "Amerikanın erməni assambleyası" ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərir. Amerika erməniləri milli komitəsi Amerikan erməni assambleyasına nisbətən daha çox nümayəndəlik və ofis şəbəkəsinə malikdir. Hər iki təşkilatın mənzil qərargahları Vaşinqtonda yerləşir, həmçinin onlar İrəvanda və Xankəndində də ofislərə malikdirlər. AEMK ABŞ-ın 25 ştatında 45 filiala malik olmaqla yanaşı iki regional ofisə malikdir, bunlar Qərbdə Qlendeyl (Kaliforniya) və Şərqdə Utertaun (Massaçusets) şəhərlərində yerləşən ofislərdir. Bu təşkilatın Fransada, Böyük Britaniyada və İtaliyada da nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir, bir müddətdir ki AEMK Avropa Birliyi nəzdində nümayəndəyə də malikdir.

AEMK Vaşinqtondakı mənzil qərargahı

Erməni assambleyası mənzil qərargahdan savayı, Beverli Xillzdə (Kaliforniya) regional ofisə malikdir, bundan əlavə Kembridcdə "Erməni ağacı" layihəsi ilə məşğul olan kiçik ofis və Nyu-Yorkda BMT ilə bağlı olan məsələlərlə məşğul olan ofis fəaliyyət göstərir. Amerikanın erməni assambleyası özündə 10000 üzvü birləşdirərək üç milyon beş yüz min dollarlıq illik büdcəyə malikdir.

Hər iki təşkilat müxtəlif gənclər təşkilatlarının mətbu orqanların və institutların təsisçisidir.

AEMK aylıq "Zaqafqazye xronoloqiya" dərgisini dərc edir. Həmçinin "Hairenik" və "Armenian weekly" qəzetləri ilə yaxın əlaqələrə malikdir. Daşnaksütun həftəlik "Azbaraz" dərgisini nəşr etdirir. Erməni assambleyası

"Massis Weekly", "Armenian Liberty", "Snark New Agency" və "Armenian News" kimi KİV-lərlə yaxın əlaqələrə malikdir. 1982-ci ildə Kembriçdə Zoryan institutu (Zoryan Institute) təsis edilir, bu institut Ermənistanın, erməni diasporunun və qondarma soyqırımın tədqiqi ilə məşğuldur. Həm Amerika erməniləri milli komitəsi, həm də Amerika erməni assambleyası erməni soyqırımının tanınmasını, özünün başlıca vəzifəsi olduğunu bəyan edir. Bundan əlavə, AEMK Türkiyəyə qarşı ərazi iddiaları irəli sürür və türk hökumətindən təminat tələb edir. 1982-ci ildən bəri hər iki qrup erməni soyqırımının tanınması və 24 aprelin soyqırım qurbanlarının anım günü elan edilməsi üçün mübarizə aparır [2, 30]. Bu günə qədər 43 ştat, Avropa Birliyinə üzv olan 27 dövlətdən 10-u erməni soyqırımını tanıyıb (Belçika, Kipr, Fransa, Almaniya, Yunanıstan, İtaliya, Litva, Niderland, Polşa və İsveç). Fransada ölkəni soyqırımı tanımağa məcbur etmək və onun inkarını cinayətə çevirmək üçün gərgin çalışan yaxşı təşkil olunmuş və qətiyyətli erməni lobbisi var. 29 yanvar 2011-ci il tarixli qanunu ilə Fransa soyqırımı tanıdı.

Bununla yanaşı, bu fəaliyyətin kökündə əsas məqsədlərindən digər vacibi Azərbaycanın beynəlxalq imicinə zərər vurmaq və Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Azərbaycana təcavüzkar dövlət statusu qazandırmaqdan, qondarma Dağlıq Qarabağ respublikasının tanınmasına və ona yardım göstərilməsinə nail olmaqdan ibarətdir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlayan kimi ABŞ-da fəaliyyət göstərən erməni mətbu orqanları bəyan etdi ki, Dağlıq Qarabağ Ermənistanı birləşdirilməlidir. Qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının tanınması istiqamətində erməni lobbisi geniş şəkildə fəaliyyət göstərir Erməni lobbisinin ən böyük nailiyyətlərindən biri, Ermənistan və qondarma Dağlıq Qarabağa ABŞ tərəfindən maliyyə yardımının edilməsinə nail olmalarıdır [3]. Bir sözlə, 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanın təcavüzkar dövlət kimi tanınması üçün erməni diasporu əlindən gələni edirdi. Bu zaman Azərbaycan informasiya blokadasında idi. Nəticədə, ABŞ Ermənistanı 1991-ci ilin dekabrında, Azərbaycanı isə 1992-ci ilin fevralında rəsmən tanıyır [1, 794].

Erməni lobbisinin ABŞ xarici siyasətinə təsirinin ən bariz nümunəsi 1992-ci ildə "Azadlığa dəstək aktı"na (Freedom Support Act) 907-ci düzəlişin əlavə edilməsidir. Tomas de Vaal bu düzəlişi "xarici siyasətin ən anormal tərəfi" olduğunu hesab edir, bu düzəliş Amerika hökumətinin Azərbaycanla əməkdaşlığını məhdudlaşdırmaqla yanaşı, ABŞ-ın Minsk qrupunun həmsədr-lərindən biri kimi çox çətin vəziyyətə salırdı.

Ümumiyyətlə, Azərbaycana və Türkiyəyə qarşı dünyada 870-dək irili - xırda erməni təşkilatı fəaliyyət göstərir. Xeyriyyəçilik adı ilə fəaliyyət göstərən bu qrupların maliyyə yardımları, fəaliyyətləri, dünyaya «diplomati» çıxışları bilavasitə aşağıdakı erməni diaspor mərkəzləri tərəfindən həyata keçirilir və tənzimlənilir: 1) Erməni Katolik Kilsəsi (dünyanın 56 ölkəsində mərkəzi var. 2001-ci ilin iyun ayının 4-dən Xankəndində özəyi yaradıldı); 2) Amerikanın Erməni Assambleyası (iyirmi iki ştatı əhatə edir. 2001-ci il iyul ayının 14-də Dağlıq Qarabağda mərkəzi yaradılıb); 3) Erməni Hüquqçularının

Assambleyası (Avropa Ölkələri üzrə); 4) Erməni Ümumi Xeyriyyə İttifaqı (mərkəzi Nyu-York, London. 2001-ci il iyul ayının 29-da Dağlıq Qarabağda şöbəsi yaradılıb); 5) Erməni Ümumdünya Yevangelist Şurası (Avropa ölkələri üzrə); 6) Amerikanın Erməni Missioner Assosiasiyası (MDB ölkələri istiqamətində 2001-ci il avqust ayının 3-də Dağlıq Qarabağda yaradıldı); 7) Amerikanın Erməni Milli Komitəsi; 8) Humanitar yardım göstərilməsi üzrə Şimali Amerika Erməni Cəmiyyəti (Dağlıq Qarabağda 2001-ci il martın 3-də yaradılıb); 9) Erməni Apostol Kilsəsinin Şərqi Yeporxiyası; 10) Erməni Apostol Kilsəsinin Qərbi Yeporxiyası; 11) Vartan cəngavərləri (2001-ci ildə Dağlıq Qarabağda rəsmi leqal qaydada fəaliyyətə başlamışdır) [4].

Beləliklə, “Erməni lobbisi” dünya siyasətinə ciddi şəkildə nüfuz edir. Hər vasitə ilə «Əzabkeş» xalqın qeydinə qalır. Erməni maraq və mənafeyinə lazım olan iqtisadi və siyasi yardım etməkdən çəkinmirlər. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla həllinə mane olurlar, erməni təcavüzünə ört-basdır etməyə çalışaraq Azərbaycanı təcavüzkar adlandırırlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Гусейнова И.М. История народов Кавказа. (с древнейших времен до сегодняшнего дня). Баку: ЭЛМ, 2018, 1248 с.
2. Ermeni iddiaları ve tarihi gerçekler. Dışişleri bakanlığı Stratejik araştırmalar merkezi. Ankara, 1998,72 s.
3. Sadiqov F. Xarici lobbizm və dövlətlərin maraqları. “Məşvərət” jurnalı, № 27, Bakı, 2000
4. Erməni lobbisi. http://www.virtualkarabakh.az/new_az/post-item/29/113/ermeni-lobbisi.html. İstifadə tarixi. 01.10.2018
5. Erməni məsələsi və erməni terroru. İstifadə tarixi. 01.10.2018
<http://www.virtualkarabakh.az/az/post-item/29/49/ermeni-meselesi-ve-ermeni-terroru.html>

РОЛЬ АРМЯНСКОГО ЛОББИ В РАЗЖИГАНИИ АРМЯНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО, НАГОРНО-КАРАБАХСКОГО КОНФЛИКТА

Т.И.ГАСЫМОВА

РЕЗЮМЕ

Кавказ как богатейший историко-культурный и этнографический ареал мира всегда был и остается в сфере интересов мировой научной общественности. Каждый из народов, населяющих регион, имеет свою самобытную культуру и собственное историческое наследие. Как известно глобальная проблема для Кавказа является национальное меньшинство армяне, которые ещё до начала открытого противостояния в Карабахском конфликте проводилась работа по лоббированию интересов за границей. Международно-правовое признание Нагорно-Карабахской республики — одна из целей армянского лобби.

Ключевые слова: Азербайджан, Карабах, армянское лобби, армянская диаспора, США

THE ROLE OF THE ARMENIAN LOBBY IN THE INCITING OF THE ARMENIA-AZERBAIJAN NAGORNO KARABAKH CONFLICT

T.I.GASIMOVA

SUMMARY

The Caucasus as the richest historical, cultural and ethnographic area of the world has always been and remains in the sphere of interests of the world scientific community. Each of the peoples inhabiting the region has its own distinctive culture and its own historical heritage. As you know, the global problem for the Caucasus is the national minority of Armenians, who even before the open confrontation in the Karabakh conflict carried out work on lobbying interests abroad. International legal recognition of the Nagorno-Karabakh Republic is one of the goals of the Armenian lobby.

Key words: Azerbaijan, Karabakh, Armenian lobby, Armenian diaspora, USA